

Ганна Мелеганіч,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ СЕРЕД ІНШИХ СПІЛЬНОТ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У Чеській Республіці українці становлять одну з найбільших етнічних груп. Хоча живуть вони тут більше сотні років і, з одного боку, є представниками української національної меншини, але з іншого – найбільшою мігрантською групою, яка щороку збільшується. На початку 2021 року це вже більше двохсот тисяч людей за походженням з України, які тимчасово чи постійно проживають на території Чехії.

Моноетнічна Чехія на початку 90-х років стала приймати іммігрантів із різних країн світу у дедалі більших масштабах, і українці були однією з найчисельніших груп. Саме тому важливим є вивчення умов їх проживання, рівня інтеграції та включеності у життя суспільства. У статті розглянуто сучасну українську організовану громаду в Чехії, яка сформувалася за кілька хвиль еміграції, з'ясовано умови і обставини, за яких вона тут опинилася. Важливу роль для міграції українців до Чехії відігравали історичні, географічні, суспільно-політичні та освітні причини, які детально розглянуто у статті. Особливу увагу приділено діяльності громадських організацій, які вживають заходи на підтримку української самобутності, мови, культури, здійснюють підтримку юридичну, освітню чи суспільну.

Статтю підготовлено у рамках дослідження за підтримки Міжнародного Вишеградського фонду.

Ключові слова: *українці, Чеська Республіка, національна меншина, мігранти, громадські організації, міграційна політика, етнонаціональна політика, громада.*

Ukrainians are one of the largest ethnic groups in the Czech Republic. Although they have been living here for more than a hundred years and on the one hand are members of the Ukrainian national minority, on the other hand they form the largest migrant group, which is growing every year. At the beginning of 2021 there are already more than two hundred thousand people of Ukrainian descent who temporarily or permanently reside in the Czech Republic. In the early 1990s monoethnic Czech Republic began to accept immigrants from around the world on an ever-increasing scale, and

Ukrainians were one of the largest groups. That is why it is important to study their living conditions, the level of integration and engagement in society. The article examines the modern Ukrainian organized community in the Czech Republic, which was formed after several waves of emigration, and clarifies the conditions and circumstances under which they found themselves here. These circumstances changed from time to time and were both internal and external in Ukraine and the Czech Republic. No doubt, historical, geographical, socio-political and educational reasons have always played an important role in the migration of Ukrainians to the Czech Republic, and they are discussed in detail in the article as well. Particular attention is paid to the activities of public organizations that carry out activities to preserve Ukrainian identity, language, culture and provide legal, educational or social support.

The article was prepared as part of a study supported by the Visegrad Foundation.

Keywords: *Ukrainians, Czech Republic, national minority, migrants, public organizations, migration policy, ethno-national policy, community.*

Чеська Республіка неоднозначно визначається дослідниками як поліетнічна чи моноетнічна держава. Пов'язано це з тим, що, незважаючи на те, що на початку 90-х років, коли відбувся розпад Чехословаччини, чехи становили 97% населення, але за майже двадцять років ситуація суттєво змінилася. Так, згідно з переписом 2011 року, лише трохи більше 64% населення визнали себе представниками титульного етносу, а майже чверть не відповіли на це питання. Значну роль тут відіграли міграційні процеси. Країна дедалі більше позиціонує себе як іммігрантська держава зі зростанням кількості іноземців, які приїжджають до неї з метою тимчасового або постійного перебування й роботи [1].

Сумарна кількість іммігрантів до Чехії впродовж 1990 – 2015 рр. становила понад 405 тис. осіб, а станом на 31 грудня 2020 року в Чеській Республіці було зареєстровано загалом 634 790 осіб різних національностей, з них 325 182 на підставі дозволу на тимчасове проживання та 309 608 мали постійне місце проживання в Чеській Республіці [2]. Серед них частка іммігрантів із країн Східної Європи (зокрема України, Молдови і Білорусі) становила майже 30%. Загалом перелік основних країн походження іммігрантів, що приїжджають у Чехію, залишається стабільним з 90-х рр. ХХ ст. Процес інтеграції іммігрантів у Чехії зазвичай вважають успішним переважно завдяки тому, що більшість із них (окрім в'єтнамців) приїжджають/походять із країн, які мають схожу культуру – це Словаччина, Україна, Росія, Польща, Білорусь. Найбільше в останні роки серед названих країн мігрантів з України. Станом на кінець 2020 року українці становлять 26% усіх мігрантів, це 165 654 громадянина України, які мають офіційні дозволи на проживання в Чехії. Крім того, згідно з переписом населення 2011 року 53 253 громадянина Чехії в колонці, яку не обов'язково потрібно було заповнювати, написали, що вважають себе представниками української національної меншини. І

хоча українська спільнота не найбільша, але завдяки постійному приросту через міграцію вона постійно зростає, потребуючи уваги як з боку дослідників, так і з боку Чеської держави.

Отже, наше дослідження фокусується на національній меншині українців та українських мігрантах, впізнаваність та присутність яких у Чехії щороку збільшується. Українці в Чеській Республіці – найбільша група нових людей, в основному трудових мігрантів, але вони також є визнаною національною та культурною меншиною, громадська діяльність яких у Чехії була дуже важливою у першій половині минулого століття [3].

Нами проаналізовано окремі урядові документи, такі, як щорічні звіти про становище національних меншин у Чеській Республіці Ради національних меншин, Концепція інтеграції іноземців у Чеській Республіці, Закон «Про права національних меншин» у Чехії. Також важливими джерелами для цієї статті були результати різноманітних наукових досліджень чеських учених, таких, як Душан Дрбохлав, Єва Янська, Павла Шелепова, Яна Леонтева тощо.

Сучасна українська організована громада в Чехії має давнє походження і сформувалася за кілька хвиль еміграції. Це результат довгострокового розвитку часто відносно різних політичних, економічних, соціальних та демографічних, географічних та історичних умов. Першу українську організацію в Чехії створили студенти — Українська громада в Празі ще в 1902 році. Основу української спільноти пізніше заклали переселенці, які прибули сюди до подій 1917 року. Більшість емігрантів становили представники інтелігенції та студентство, які залишали батьківщину з політичних мотивів та з метою підвищення освітнього рівня. У 1921 році чехословацький уряд розробив і почав втілювати в життя «Російську програму допомоги», яка передбачала надання матеріальної підтримки російським, українським, білоруським та іншим емігрантам і їхнім організаціям. Крім політичної еміграції та студентів, серед мігрантів були й селяни, які теж мали свої об'єднання. Загалом на початок 1922 року кількість українських емігрантів у Чехословаччині сягала 20 тис. осіб [3]. Вони засновували свої вищі навчальні заклади, об'єднувались у наукові гуртки, різноманітні організації, культурно-освітні товариства і навіть створили Український громадський видавничий фонд. Ця група української еміграції була молодого і доволі працездатною, активно брала участь у суспільно-політичному житті демократичної Чехословаччини та навіть мала свої церковні приходи. Завдяки умовам, які створила для українських емігрантів влада Першої республіки, Чехословаччина стала центром українського життя у міжвоєнний період. Загалом особливості життя українських емігрантів у цей період дуже добре описала у своїй книзі «Україна поза Україною» Оксана Пеленська, де зібрано понад 300 публікацій, присвячених життю і творчості українських митців у Чехословаччині міжвоєнного періоду 1919-1939 років, а також українським установам та

організаціям, що діяли в той час [4]. Це був дуже сприятливий час для українства у Чехословаччині. Завдяки першим хвилям еміграції в Конституції 1960 року комуністична Чехословаччина офіційно визнавала угорську, українську та польську національні меншини. Сучасне чеське законодавство такий статус надає чотирнадцятьом меншинам, як-от: болгарська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська, російська, грецька, словацька, українська, сербська, білоруська та в'єтнамська.

Найчисельнішою стала та частина української діаспори, яка прибула після розпаду Радянського Союзу та соціалістичного табору, з так званою четвертою «хвилею» українських мігрантів у Чеську Республіку. Вони приїздили в пошуках роботи до цієї країни з початку 90-х років минулого століття. У 2012 році частка українців з постійним проживанням становила понад 50% офіційно зареєстрованих перебувань громадян України в Чехії і з цього часу постійно почала зростати. Набирають сили спроби оселитися постійно. У більш широкому контексті такий розвиток подій пов'язаний із більшою часткою сімей або пар серед мігрантів [5]. На сьогоднішній день вже інколи говорять навіть про п'яту хвилю міграції – з 2014 року після Революції гідності, анексії Криму та початку бойових дій на Сході України, які призвели й до економічної кризи в Україні.

Що стосується просторового розподілу українців, вони розподілені більш-менш рівномірно по всій Чехії, оскільки цей розподіл визначається головним чином концентрацією економічних можливостей/робочих місць (які, очевидно, більш доступні в густонаселених міських районах). Більше половини всіх українців у Чехії живуть у ширшому Празькому столичному районі – Празі (43,2%) і в її передмістях, у районі Центральної Чехії (15,3%). Інші важливі міські концентрації такі: у Південноморавському краї (включаючи Брно) - 9,1% українців і Пльзеньському краї - 5,6% українців. В інших регіонах українці найчастіше працюють у сфері послуг (і рідше в сільському господарстві) [6].

Абсолютна більшість українців в Чехії – це тимчасові та постійні трудові мігранти. Що стосується ключових причин імміграції до Чехії, то вони є соціально та економічно детермінованими. Чехія є найбільш стабільною і процвітаючою країною у Центрально-Східній Європі. Загалом К. Бялоблоцкі виділяє такі чинники імміграції до Чехії: а) соціально-економічна та політична стабільність у країні, а відтак і можливість зайнятості та підприємництва (як найголовніший чинник); б) наявність розвинених/усталених (легальних, нелегальних і напівлегальних) імміграційних мереж та “клієнтських систем” імміграції; в) географічна, культурна і мовна близькість; г) традиції руху населення в регіоні та історичні зв'язки; д) сприятлива, активна (із 2005 р. “громадянсько орієнтована”), хоча і доволі жорстка, обмежувальна, вибіркова та мінлива (з дуже ліберальної на ліберально-соціальну, а згодом на соціально-ліберальну) міграційна політика Чехії, яка значною мірою залежить і від прерогатив ЄС, і від національної позиції кра-

їни; е) демографічна ситуація, зокрема від'ємний природний приріст та старіння населення (із 70-х рр. ХХ ст.), який компенсується напливом іноземців [7].

Проте, незважаючи на ряд об'єктивних причин, які сприяють переселенню українців на тимчасове чи постійне проживання до Чехії, досить тривалий час, а подеколи й сьогодні українці ведуть досить закритий спосіб життя [9]. Розуміння організованості у них зводилося лише до контактування з чеськими організаціями щодо ринку праці через зловживання роботодавців чи посередників. За свідченням чеських дослідників, характерними рисами українських мігрантів раніше було: досить слабе знання іноземних мов (чеської, а також «західних» мов - 43% не знали жодної іноземної мови, якщо і володіли, то переважно іншими східнослов'янськими), бідне культурне життя (у сенсі відвідування різних культурних вистав) та мінімальне використання організацій [8].

Аналіз умов проживання українців у Чехії через з'ясування особливостей етнонаціональної та водночас міграційної політики держави показує, що і одна, й друга є сприятливою для реалізації етнічних, культурних, духовних та особистісних потреб українців і створює умови для їх інтеграції. І хоча окремих програм для українців не існує, але є цікаві ініціативи. Щодо останніх нововведень, то інноваційним є проєкт «Розумна міграція», підтриманий Технологічним агентством Чеської Республіки (ТАЇР), Європейською Комісією, COST (Європейське співробітництво в галузі науки і технологій), Університетом Менделя у Брно. Проєкт передбачає, по-перше, ефективну підтримку іммігрантів у Чехії, які опинились у важкій особистій ситуації, у вигляді нового мобільного та веб-додатку «Розумна міграція» для іммігрантів з пострадянських та інших країн, які вирішують серйозні проблеми під час перебування в Чехії. Зручний додаток повинен допомогти їм у складних життєвих ситуаціях (втрата роботи, хвороба, нещасний випадок) і в такий спосіб полегшити їх інтеграцію. Іншою метою проєкту є аналіз трьох ключових соціально-демографічних тем (поточні міграційні ризики та виклики, узгодженість політики, канадська модель активної міграційної політики), результати яких можуть бути застосовані при формуванні державної політики, виробленні стратегічних матеріалів та інших інструментів [9].

В інтеграції українців важливу роль відіграють організації меншин. Завдяки тривалій розбудові громадських осередків українців у різних містах Чехії та найбільше у Празі ситуація поліпшується у багатьох сферах. Хоча не на всіх українців у Чехії поширюється статус національної меншини, але з метою реалізації своїх прав, які сформульовано у схваленому в 2001 році Законі «Про права національних меншин», українською діаспорою створено низку громадських організацій. Більшість з цих об'єднань сприяють збереженню етнічної ідентичності, культурної, мовної та релігійної самобутності українців. І хоча українці - це не завжди одна мова чи одна церква, але це є проявом спільного усвідомлення взаємного етноніма, історичного досвіду, цінностей та прагнень, ушанування одна-

кових символів. І характерною рисою їх діяльності є підтримка та об'єднання українців незалежно від того, до якої хвили міграції вони належать, адже безумовно, що тих, хто має картку на тимчасове чи постійне проживання і громадянство України, набагато більше ніж тих, хто має громадянство Чехії, але є українцем за національністю. До речі, щодо громадянства - майже сім тисяч громадян України (6 656 осіб) отримали чеське громадянство між 1993 і 2013 роками (CZSO 2015). Але попередні дослідження свідчать про те, що багато українців не подавали заявки на отримання чеського громадянства, бо не хотіли втрачати українське. І навіть прийняття Чеською Республікою нового закону про громадянство у 2014 році, що запроваджує подвійне громадянство, не сприяло масовому зростанню числа заявок [10].

Нині українці Чехії представляють дуже різноманітну групу. Їх можна знайти на будівельних майданчиках, у супермаркетах та у сфері послуг, у чеських школах та університетах, на керівних посадах у великих компаніях, серед власників малого бізнесу і навіть серед відзначених преміями найкращих молодих вчених. Багато з них інтегровані в чеське суспільство, особливо коли йдеться про друге покоління іммігрантів. Хоча чимала частина українців покладається на етнічні мережі для пошуку роботи, і багато з них займають робочі місця, характерні для мігрантів, вони не утворюють етнічних анклавів і не є такими. Крім того, мобільність українців відбувається і всередині країни, про що свідчать окремі дослідження (так звана вторинна міграція).

Зі збільшенням кількості українців у Чехії в останні роки та після Революції гідності в Україні громадська свідомість їх почала зростати. В Чехії активно продовжують діяти громадські утворення українців, засновані ще на початку 90-х років, такі, як *Ukrajinská iniciativa v České republice*, Берегиня – товариство українців в Чехії, Асоціація української громади в ЧР, ГО «Дзвони надії», а також створені в останні роки, такі як ГО «Міжнародна асоціація українців Євромайдан», ГО «Форум культур», ГО «Ми і Україна» та інші. Станом на початок 2021 року таких об'єднань, різних за спрямуванням, було більше 25, і ситуація має позитивну динаміку завдяки тривалій розбудові громадських осередків українців у різних містах, не лише у Празі, а й у ряді інших великих міст країни. Окрім культурних та освітніх заходів, останній рік ознаменувався тим, що для підвищення самосвідомості українців під час перепису населення 2021 року представники українських організацій провели спеціальну інформаційну кампанію за допомогою різноманітних інформаційних ресурсів. Очевидно, що результати перепису, який відбувається у цьому році, змінить картину щодо визначення національної належності за рахунок тих, хто приїхав і оселився тут в останнє десятиліття, або навіть тих, хто у переписі населення 2011 року був серед 25 % осіб, які не вказали свою національність. Важливим є використання різних засобів комунікації серед українців та представників інших меншин. Для цього створено велику кіль-

кість інформаційних ресурсів, насамперед вебсайтів та різноманітних онлайн/офлайн спільнот. Популярними серед українців, особливо тих, які давно живуть в Чеській Республіці, є два україномовні видання – журнал «Пороги» (заснований у 1992 році) та «Український журнал» (заснований у 2005 році). Часопис «Пороги» інформує про українське життя в Чехії й Україні, пропонує читачам інтерв'ю, аналізи та культурний сервіс. «Український журнал» – це інформаційний культурно-політичний щомісячник для українців і розповсюджується не лише на території Чеської Республіки, а й у Словаччині та Польщі.

Відрадным є те, що українські діти мають можливість не забувати українську мову, відвідуючи українську суботню школу «Ерудит», культурно-освітній центр «Крок», суботню школу «Ниточка родоводу», що діє також у м. Градець Кралове при Регіональному українському товаристві Східної Чехії, та Український культурно-освітній центр м. Брно. Останній створено у 2018 році ГО «Українська ініціатива Південної Моравії», він покликаний розвивати в дітей навички розмовляти, читати і писати українською мовою, поширювати знання про Україну.

Сьогодні без українців неможливо уявити не тільки чеську економіку, а й чеську культуру, бо це найбільша група серед мігрантів у Чехії. Процес інтеграції українців не позбавлений певних проблем, проте чеська влада разом з Посольством України у Чеській Республіці та громадськими організаціями українців у цій країні роблять все можливе для її ефективності. Через географічну, культурну та історичну близькість та значне зростання економіки Чехії, ліберальну міграційну політику Чеської держави стосовно некваліфікованих іммігрантів до економічного спаду країна запропонувала багатьом українським мігрантам не лише шанс підвищити свій фінансовий статус, а і можливість побудувати сильну національну спільноту в центрі Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. К. Бялоблочки. Імміграційні процеси у Словаччині та Чехії: профілі, подібність і відмінність // Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 1. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_54/fail/6.pdf
2. Čtvrtletní zpráva o migraci IV. 2020.
3. Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové) / Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková, Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová s.11.
4. Пеленська О. Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939) / Національна бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека; Наукове Товариство ім. Шевченка в Канаді; Українсько-канадський дослідно-документаційний центр. Прага, 2019. 331 с.
5. URL: https://www.researchgate.net/publication/284158761_Socioekonomicky_a_demograficky_kontext_cesko-ukrajinske_migrace
6. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf>

7. ISSN 2070-4011. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 1. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_54/fail/6.pdf
8. Ukrajinská komunita v České republice. URL: https://www.cizinci.cz/documents/551336/568661/ukrajinska_komunita.pdf/63c73454-000b-cb86-431f-a6102c3e9088
9. URL: https://www.cizinci.cz/documents/551336/568661/ukrajinska_komunita.pdf/63c73454-000b-cb86-431f-a6102c3e9088
10. URL: <https://chytramigrace.cz/>

REFERENCES

1. K., Bialoblotski (2018). *Immihratsiini protsesy u Slovachchyni ta Chekhii: profili, podobnist i vidminnost* [Immigration processes in Slovakia and the Czech Republic: profiles, similarities and differences]. *Efektynnist derzhavnoho upravlinnia* [Efficiency of public administration]. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_54/fail/6.pdf [in Ukrainian].
2. (2020) *Čtvrtletní zpráva o migraci IV* [Quarterly Migration Report IV] [in Slovak].
3. Yana, Leontiyeva (ed.), Petra, Ezzeddine-Lukšiková, Tomáš, Hirt, Marek, Jakoubek, Jiří, Kocourek, Lucia, Pažejová. *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů* [Minority issues in the Czech Republic: community life and representation of collective interests] (*Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové*) [Slovaks, Ukrainians, Vietnamese and Roma] [in Slovak].
4. Pelenska, O. (2019). *Ukraina poza Ukrainoiu: entsyklopedychnyi slovnyk mystetskoho, kulturnoho i hromadskoho zhyttia ukrainskoi emihratsii v mizhvoienii Chekhoslovachchyni (1919–1939)* [Ukraine outside Ukraine: Encyclopedic Dictionary of artistic, cultural and public life of Ukrainian emigration in interwar Czechoslovakia (1919–1939)] [in Ukrainian].
5. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/284158761_Socioekonomicky_a_demograficky_kontext_cesko-ukrajinske_migrace [in Slovak].
6. Retrieved from <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf> [in English]
7. (2018) ISSN 2070-4011. *Efektynnist derzhavnoho upravlinnia* [Efficiency of public administration]. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_54/fail/6.pdf [in Ukrainian].
8. *Ukrajinská komunita v České republice* [Ukrainian community in the Czech Republic]. URL: https://www.cizinci.cz/documents/551336/568661/ukrajinska_komunita.pdf/63c73454-000b-cb86-431f-a6102c3e9088 [in Czech].
9. Retrieved from https://www.cizinci.cz/documents/551336/568661/ukrajinska_komunita.pdf/63c73454-000b-cb86-431f-a6102c3e9088 [in Slovak].
10. Retrieved from <https://chytramigrace.cz/> [in Czech].